

КРИЗА СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ДО ДЕРЖАВИ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

*Дарнопих Г.Ю., к.е.н., доцент
Національний юридичний
університет імені Ярослава
Мудрого, м. Харків
darnopykh@ukr.net*

Рівень суспільної довіри до держави як гаранта захисту прав громадян залежить від взаємодії позитивних і негативних чинників національного, історичного, культурного, соціально-економічного та правового характеру. Утвердження інституту довіри можливе лише в умовах дотримання відповідних правил і законів, що визначаються на державному рівні і слугують правовим підґрунтям безпеки людського розвитку. Сучасна криза довіри до державних і суспільних інститутів пояснюється насамперед тим, що в країні відсутня послідовна політика, спрямована на всебічне забезпечення прав і свобод людини.

Аналіз сучасних соціологічних досліджень свідчить про те, що ситуація в Україні стосовно довіри до державних структур не змінюється у кращій бік і дедалі стає все більш загрозливою. Цьому сприяє сучасна поляризація політичних сил, посилення радикалізму з ключових питань, збереження корупції, яка охопила усі сфери суспільства, посилення злиття політики та бізнесу, концентрація влади і власності тощо. Провідні вчені навіть вважають, що поєднання зазначених тенденцій разом із зростанням невдоволення усім цим широким верств населення формують на майбутнє «вибухонебезпечну суміш» [1, с. 7]. Нажаль, це вже сьогодні частково підтверджують дані соціологічних опитувань. В державі, де за Конституцією діє принцип верховенства права, в якій функціонує потужний правовий механізм, кожний п'ятий громадянин переконаний в тому, що самосуд є єдиним способом здійснити правосуддя, а кожній третій – допускає самосуд як форму правосуддя [2 с. 6]. Разом – це понад половини населення країни.

На наш погляд, витоки і причини такого стану речей потрібно шукати у минулих та існуючих способах та формах просування України до інституціонального простору зразка правової, соціальної держави. Три головних системо утворюючих інститута суспільства – економіка, політика і право – в ході ринкових реформ зазнали перетворень неоднакового ступеня і не водночас. На

сьогодні в самому пригніченому положенні залишається саме право.

Очікування демократичної частини суспільства стосовно ринкових перетворень були пов'язані насамперед із приданням інституціональній структурі українського соціуму таких соціальних якостей, як правовий характер, демократичність і ефективність державної влади; розвинутість, легітимність і захищеність приватної власності; різноманітність і зрілість структур громадянського суспільства; широта прав і свобод, надійність гарантій, що їх забезпечують.

І дійсно, процес соціальних перетворень почався з проголошення владою нових економічних і політичних прав громадян. Більшість цих прав сьогодні стали невід'ємними елементами інституціональної системи українського суспільства, наближаючи її (принаймні за формою) до західної. Це супроводжувалося також змінами у політичних інститутах (вибори на альтернативній основі, територіальна децентралізація управління, плюралізація ЗМІ, створення вільних асоціацій громадян тощо).

Разом з тим впровадження нових прав відбувалося переважно у неправовому соціальному просторі. І за роки реформ він настільки розширився, що для більшості людей став більш реальним, ніж правовий. Результати досліджень соціологів свідчать, що тільки 1,5 % респондентів працездатного віку за останні 3-4 роки не стикалися з порушенням своїх прав. Опитувані із трудовим стажем понад 25 років вказали, що в сучасних умовах їх законні права порушуються «частіше ніж до реформ» – 42 %, «приблизно так само» – 26 %, «рідше» – лише 5 %. Респонденти вважають, що основними суб'єктами, що порушують права громадян, є влада різних рівнів (89 %). Протидія їй з боку рядових українців в 3/4 випадках визнається марною і небезпечною, а ефективною буває не часто (3-14 % випадків). В таких умовах чимало громадян використовують доступні неправові способи адаптації до нових умов. Причому 42 % опитуваних вважають такі засоби більш ефективними, ніж правові, і лише 29 % думають навпаки [3].

Цілком очевидно, що населення адаптується не тільки до появи нових прав і свобод, що передбачають зростання самостійності і незалежності. Водночас воно пристосовується і до неправового простору, який суттєво поширився за роки реформ і активно проникає в усі сфери суспільства, набуваючи все більш неприкритого характеру. Неправові дії – це важливий канал становлення нових соціальних нерівностей і протиріч, потужний бар'єр, що стає на шляху пристосування до нових умов одних

індивідів і спосіб (зазвичай безпокаранний) нелегітимного просування інших. Суттєве збільшення масовості і усталеності неправових соціальних дій, по суті, означає їх перетворення у неправові практики, що надає ліберальним за формою правам принципово іншого соціального змісту. Спеціалісти зазначають, що широке розповсюдження і вкорінення таких практик стає однією з головних перешкод в реалізації як ліберального, так і соціал-демократичного сценаріїв розвитку суспільства взагалі [4, с. 7].

Становлення інституційної системи триває в умовах боротьби між різними політичними угрупованнями та економічними кланами й усередині владних структур (законодавчої та виконавчої влади, різних відомств між собою, а також угруповань та осіб). Найсумніше те, що боротьба точиться не за реалізацію загальнодержавних інтересів, а за поліпшення власного становища або в інтересах клану. Таким чином гальмується трансформація інституційної системи, а разом з нею — так необхідний процес гуманізації економіки та виробничого процесу, забезпечення економічної свободи громадян та гарантій рівних умов саморозвитку створенням «соціального ринку» (розширенням та активною, рівноправною участю в ринкових процесах всього працездатного населення). Натомість за необмеженої чиновницької монополії (давати дозвіл або забороняти відкривати власну справу) та неадекватних підприємництву економічних умов триває тотальне відчуження громадян від засобів виробництва, управління, організації та результатів праці, спричинюючи дестабілізацію суспільства, десоціалізацію особистості [5, с. 40].

Паралельно відбуваються інституціональні зміни у формальних і неформальних правилах, завдяки яким зацікавлені організації намагаються досягти своєї мети шляхом реструктуризації системи трансакцій. Це спричиняє серйозні збитки структурам суспільства через послаблення бажання їх членів підтримувати традиційні соціально-економічні відносини та інституції. Суттєво підриває довіру до закону також усвідомлення безсилля держави перед злочинністю.

Результатом деформацій як в економічних відносинах, так і у свідомості людей є криміналізація господарської діяльності. У свою чергу корупція в економіці і криміналізація суспільних відносин зумовлюють тінізацію суспільної свідомості.

Література:

1. Геєць, В. М. Вихід з кризи / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4-19.

2. Мельник, Н. Фактор опасности / Н. Мельник // Зеркало недели. – 2012. – № 21. – 9 июня.

3. Права українців в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/news/92866-prava-ukraintsiv-v-ukraini.html>.

4. Заславская, Т. И. Социальные механизмы трансформации неправовых практик / Т. И. Заславская, М. А. Шабанова // Общественные науки и современность. – 2001. – № 5. – С. 3-25.

5. Соціальна економіка : навч. посіб. / кол. авт.: О. О. Беляєв, М. І. Діба, В. І. Кириленко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.